

Borbándi Gyula

**Akiket ismertem: magyar értelmiségiek
Angliában***

Ha különböző nyugati országokban keletkezett magyar kolóniákat összehasonlítjuk, akkor a nagy-britannaira az értelmiségi összetétel jellemző. Azok közül például, akik az ötvenhatos forradalom után tanult emberekként, vagy főiskolásokként törekedtek valamelyik nyugati országba és Európában maradni kívántak, igen sokan Angliát választották. Ma is nagy számban élnek és éltek az elmúlt majd másfél évtizedben magyar írók, művészek, tudósok, különféle értelmiségi foglalkozásúak Nagy-Britanniában.

Mindent felsorolni lehetetlen. Maradjunk tehát azoknál, akik tágabb körű ismertségre tettek szert. Az e könyvben tárgyalt időben* az írók közül Határ Győző volt a legjelentősebb és legnevesebb. Magyarországon is, noha a kommunizmus évtizedeiben nem igen lehetett méltatni, még csak negatív jelzők nélkül említeni sem. De, aztán túlélte azt is. Sőt, munkásságát a hazában Kossuth-díjjal jutalmazták.

Halála után a Magyar Nemzet – londoni barátja, Sárközi Mátyás által írt – egész oldalas cikkben méltatta. Gazdag életművet hagyott maga után, verseket, regényeket,

színdarabokat, esszéket, cikkeket. Rendkívül termékeny volt, híressé váltak aranyszínű kötésű könyvei. Baráti körben gyakran említette, hogy inkább bölcselem, mint író, büszke volt filozófiai ihletésű és tárgyú írásaira. Gyakori szerzője volt nyugati, majd amikor már lehetett, a magyarországi folyóiratoknak.

2006. november 27-én, két héttel 92-ik születésnapja után halt meg egy londoni kórházban. 2007. január 23-án helyezték örök nyugalomra a budapesti Farkasréti temetőben, röviddel utána meghalt feleségével, Prágai Piroskával, versei gyakori előadójával és több prózai műve fordítójával együtt.

A nyugati magyar irodalom páros csillagának nevezett kettős, Cs. Szabó László és Szabó Zoltán 1984 késő-nyarán bekövetkezett halála után Határ Győző, a harmadik jeles emigráns magyar író is eltávozott az élők sorából.

Cs. Szabó Lászlóról és Szabó Zoltánról meg kell említeni, hogy életük és munkásságuk nem merült feledésbe, mert vannak, akik ébren tartják emléküket. Cs. Szabó esetében elsősorban Piazza-Hunyor Katalinnak, mindkét nagy író tekintetében Czigány Lórántnak és az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemnek, mint könyvkiadónak köszönhető emléküik megőrzése és műveik (részben posztumusz) megjelentetése. Czigány Lóránt készítette el Cs. Szabó munkáinak bibliográfiáját is.

Szabó Zoltán özvegye, Szabó (leánykori nevén Szekeres) Zsuzsa érdeme, hogy közreműködésével lett Tard Borsod megyei község (amelyről Szabó Zoltán A tardi helyzet c. híres falukutató könyvét írta) „testvérvárosa” a Bretagne-i Josselin-

nek, ahol élete utolsó éveit feleségével és kislányával élte le és ahol meghalt. Ez utóbbi kisvárosban házának falán 1998 nyarán emléktáblát lepleztek le.

Röviddel utána Tardon emlékeztek rá, ünnepségen avatva fel az író mellszobrát. Az ünnepi beszédet a külföldi magyarok nevében András Sándor költő, író, Szabó Zoltán közeli barátja mondta. Arról az emberről beszélt, aki „életének második és fáradtságosabb felében épp olyan határozottan mondta – másokéval megosztható – maga igazát, mint ahogy egykor mondta a tardi helyzetről.” 2000-ben róla nevezték el a tardi iskolát.

Eltávozott az élők sorából az ötvenhatos emigráció fiatal íróinak egyike, az imént említett Czigány Lóránt irodalomtörténész is, aki 2008. november elején Budapesten halt meg. Jelentős irodalmi és közéleti munkásságot fejtett ki, számos kulturális kezdeményezésben vett részt, munkássága az 1989-es magyarországi politikai fordulat óta Anglián és Nyugat-Európán kívül hazájára is kiterjedt.

Tanulmányai és cikkei főleg a londoni Irodalmi Újságban és a müncheni Új Látóhatárban jelentek meg. Fontos szerepet játszott a londoni Szepsi Csombor Kör működésében, kiadványsorozatának szerkesztője volt. Gyakran adott elő európai értelmiségi konferenciákon. A budapesti farkasréti temetőben nyugszik.

Történjék itt említés az angliai magyar szellemi élet más halottairól is. Az első nem magyar, de a magyar irodalom tudós értője és népszerűsítője, a magyarok barátja: G. F.

Cushing irodalomtörténész, egyetemi tanár, magyar irodalmi művek fordítója, aki 1996 tavaszán halt meg.

Urbán György történész, politológus, aki három évig a Szabad Európa Rádió igazgatója volt, angolul publikált, könyvet írt a többi között a magyar forradalomról és a Szabad Európa Rádióról, 1997 októberében hunyt el Londonban.

Két évvel később, 1999. június 25-én halt meg a Vincent Savarius néven is író Szász Béla, aki Minden kényszer nélkül című, a Rajk-pert felelevenítő regényével a nyugati magyarok körében is nagy elismerést szerzett.

2000 áprilisában meghalt a Budapesten született és már a húszas éveiben Nyugatra került, véglegesen Londonban letelepedett André Deutsch, a legismertebb angliai kiadók egyike.

2003 nyarán, három nappal századik születésnapja napja után halt meg Listowel grófné, Márffy Mantuano Judit, aki diákként érkezett az angol fővárosba, későbbi férje budapesti lapok londoni tudósítója volt, maga is neves újságíróvá és több történelmi tárgyú könyv szerzőjévé lett.

2004 júniusában nyaralás közben az olaszországi Sorrentóban halt meg Schöpflin Gyula író, a Magyar Rádió volt műsorigazgatója, majd stockholmi követ, aki Rajk László belügyminiszter kivégzése miatt lemondott tisztéről és Angliában telepedett le. Az emigrációs politikai életben nem vett részt.

2004 novemberében hunyt el a London közelében lakó Kovács Dénes újságíró, humoros írások szerzője, aki több mint két évtizedig Bécsben és Münchenben a Szabad Európa Rádiónak dolgozott.

2005-ben halt meg 82 éves korában Haraszti Éva történész, a híres angol történettudós A. J. P. Taylor özvegye, kinek halála előtt még megjelent Debrecenben Angol-magyar napló 2002-2003 című könyve.

Eltávozott az élők sorából Fehérvári Géza régész, művészettörténész, egyetemi tanár és Rentoul Ferenc is, aki belső munkatársként a londoni, külső munkatársként egy ideig a müncheni magyar rádiónak dolgozott.

Jelentős tudományos munkát végzett és megérdemelt megbecsülésnek örvendett Péter László történész, a Londoni Egyetem emeritált professzora, aki a 20. századi politikai eszmék és intézmények történetével foglalkozott. Szegeden 1995-96-ban, a budapesti Közép-Európai Egyetemen 1996-97-ben vendégtanár volt.

Megemlítendő még Bauer Péter Tamás közgazdász egyetemi tanár (angol főrendi címet kapva: Lord Bauer of Market Ward), aki 1935-től 2002 májusában bekövetkezett haláláig élt Angliában. Országos ismertségre azzal tett szert, hogy elgondolásai és javaslatai voltak arról, miként segítse Nagy-Britannia a fejlődő országokat és hogyan kezelje az úgynevezett harmadik világot. Huszonkét évig volt tanár a Londoni Közgazdasági Egyetemen (London School of Economics and Political Science).

Jelentős tudományos tekintélyre tett szert Kürti Miklós fizikus, aki 1933 óta élt Oxfordban, egyetemi tanár, az alacsony hőmérsékletek és a mágnesztan nemzetközileg elismert tudósa volt. Magyarországon is gyakran tartott előadásokat. Támogatta az Oxfordban tanuló magyar egyetemistákat. Az angol egyetemi városban halt meg 1999-ben, Budapesten temették el. Váralljai Csocsán Jenő görög-katolikus pap demográfus ugyancsak az oxfordi egyetemen tanított.

Nagy-Britanniában élt évtizedekig gróf Pejacsevich Mária, akit nagy megbecsülés övezett rokonszenves személyisége és segítőkészsége miatt. 2000-ben két kötetben megírta és kiadta visszaemlékezéseit, felidézve különböző országokban szerzett élményeit és tapasztalatait.

Több nemzetközi jótékonyági intézményben és akcióban vett részt, menekülteket támogatót, huszonhét éven át vezette az angliai magyar katolikus főlelkész irodáját. Nyelvtudására tekintettel több évig dolgozott Münchenben a Szabad Európa Rádió műsorellenőrző osztályán, 1974-ben pedig Mindszenty bíboros levelezését intézte Bécsben. 2004 júliusában, 95 éves korában halt meg.

A magyar zeneművészet, kiváló képviselői révén, Angliában mindig jelentős szerepet játszott. Az e tanulmányban tárgyalt időszakban még élt Solti György karmester és zongoraművész, aki ugyancsak angol főnemesi címet kapott, neve elé tehetette a Sir szócskát. Az angolok, a királyi udvart is beleértve, nagy becsben tartották.

Élete utolsó éveiben több hangversenyt adott Budapesten is, találkozott magyar kollégáival és ismerőseivel, három

hangverseny-zongorát ajándékozott a Zeneakadémiának. Solti György 1997. szeptember 5-én halt meg a dél-franciaországi Antibesban. Budapesten temették el, sírja a farkasréti temetőben közvetlenül Bartók Béla sírja mellett van. Halála után angol származású özvegye létrehozta a Zeneakadémiát támogató társaságot.

A velük szegényebbé lett angliai magyar szellemi élet azonban továbbra is büszkélkedhet jelentős személyiségekkel, nagyrészt olyan irodalmárokkal, akik az 56-os forradalom után kerültek a szigetországba.

Az angliai magyar irodalmi életben és újságírásban ma már az ötvenhatos nemzedék tagjai a legjelentősebbek és legismertebbek. Közéjük tartozik Sárközi Mátyás, írószülők gyerekeként fiatal kora óta az irodalom világában él. Elbeszéléseket, naplójegyzeteket, riportokat, kritikákat ír. Rádiószerkesztőként rövid ideig a müncheni Szabad Európa Rádiónál, hosszabb ideig Londonban, a BBC magyar szerkesztőségében dolgozott. Ma is termékeny, Magyarországon is szívesen közölt szerző.

Czigány Lóránt özvegye, Czigány Magda művelődés- és művészettörténész, valamint nemzetközi tapasztalatokkal rendelkező könyvtáros, folyóiratokban és lapokban rendszeresen közölt irodalmi és művészeti kritikákat. 2003-ban jelent meg Budapesten Magyar néző Albionban című könyve.

Jelentős írói tevékenységet folytat Gömöri György költő, műfordító, irodalomtörténész, aki Cambridge-ből 2005-ben Londonba költözött. Sokirányú a tevékenysége. Írói, költői termése mellett magyar költők műveit ülteti át angolra,

angolokat fordít magyarra, polonista lévén sokat dolgozik a lengyel irodalom magyar és a magyar irodalom lengyel megismertetése érdekében. Gyakran utazik és sok helyütt vállal előadásokat, fáradhatatlanul törekszik arra, hogy a magyar irodalom Magyarországon kívül is ismertté váljék.

Schöpflin György, az előbbieken már említett Schöpflin Gyula fia, gyerekkorában került szüleivel Angliába, ott kezdte tanulmányait. Politológus, tudományos pályafutása során 1976-tól a London School of Economics, majd a School of Slavonic and East European Studies kebelében kelet- és közép-európai történelmet tanított. Több könyvet írt.

George Szirtes, magyar születésű angol költő, aki 1956-ban gyerekként került szüleivel Budapestről Angliába, 2004-ben Londonban antológiát szerkesztett *An Island of Sound* (Hangsziget) címen, amely ötödik kötete a Leopard nevű antológiásorozatnak. Ebben avatott fordítók által készített részletek olvashatók angol nyelven jelenkori magyar lírai és prózai művekből.

Nagy-Britannia neves magyarjai közé tartozik Jotischky László, aki hajdan a BBC magyar osztályának főnöke, majd a kelet-európai adások vezetője volt, ma tevékeny résztvevője az angliai magyar kulturális életnek és egyúttal londoni tudósítója a budapesti Magyar Nemzetnek.

Vizinczey István íróként és műfordítóként szerzett elismerést és nevet. Sikerét és ismertségét nagyrészt az *Érett asszonyok* dicsérete című regényének köszönhette, amelyet számos nyelvre lefordítottak és több országban kiadtak (Magyarországon is 1990-ben). Móricz Zsigmond *Légy jó*

mindhalálíg című regényének fordítása 1997 tavaszán a Times irodalmi mellékletében elismerő kritikát kapott. Sikeresek a Steven Barlay néven publikáló Bokor István művei.

Ismert újságíró Leader-Neményi Ninon, aki 1956 óta él Angliában, évekig dolgozott a BBC-nek és gyakran tart előadásokat angliai magyaroknak. Különösen kedveltek az angol élet különféle furcsaságait szatirikus hangon felidéző írásai. Olyasmit művel, aminek az 1987-ben elhunyt Mikes György (George Mikes) volt a nagymestere.

Angliában él és működik Berki Nándor politológus, egyetemi tanár, Radda György kutatóorvos, Nádor György filozófus, Bödőcs Pál elbeszélő, kritikus. Rónay Gábor újságíróként különböző angol lapoknak dolgozott.

Cserenyey Géza politikai íróként nyugati magyar folyóiratok munkatársa volt, 2003 tavaszán visszatért Magyarországra. A Budapesten született (Sir) Sigmund Sternberg vagyónára támaszkodva hozta létre a Keresztények és Zsidók Tanácsa nevű szervezetet, amelynek célja a vallási megbékélés előmozdítása.

Az angliai neves magyar zenészek sorába tartozik Pauk György hegedűművész, Frankl Péter zongoraművész és mindenekelőtt a fentebb már említett Vásáry Tamás. Az 1956-os forradalom utáni svájci letelepedését követően mint zongoraművész és karmester az egész világot bejárta, 1961-ben Angliába költözött, ahol egymást követően két zenekarban vállalt vezető szerepet, majd a rendszerváltozás után a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának karmestere és igazgatója lett. Munkájáért számos díjat és kitüntetést, közöttük Kossuth-díjat kapott.

Említést érdemelnek még az angliai magyar értelmiségiek közül: Fehérvári Géza iszlám-kutató, Vermes Géza, az orientalisztika és judaisztika egyetemi tanára, Zsupán Tibor történész, Baracs József közgazdász, Sásdy Péter filmrendező.

Talán még röviden két angliai magyar női teljesítményről és sikerről. Nádasy Myrtil volt budapesti táncosnő és színésznő Angliában letelepedvén (Mia Nádasi néven) önálló színpadi produkciókat szervez és gyakran szerepel magyar eseményeken is.

Gömöri-Márkus Mari (Gömöri György költő és író felesége) a nyolcvanas évek óta népszerű gyermekhangversenyeket és balettbemutatókat szervez és rendez. Mint egy interjúban megjegyezte: „Általában igyekszünk minden koncert anyagába becsempészni egy-egy magyar számot, ha mást nem, Brahms valamelyik magyar táncát.”

Sárközi Mátyás egy cikkéből vált szélesebb körökben ismertté, hogy az országban letelepedett magyarok gyerekei, a második generáció is mind gyakrabban hallat magáról.

Így például Fischer Tibornak már több angolul írott regénye jelent meg, amelyek magyar fordításban Budapesten is napvilágot láttak. Szüleivel 1956-ban került Angliába. A már említett Bokor István (Steven Barlay) fia, Nick Barlay dokumentum-prózákat ír, sajátosan és leleményesen bánva a gyerekkorában megtanult új nyelvvel, az angollal. Leader-Neményi Ninon angollá lett fia, Darian Leader pszichoanalízissel foglalkozva „a nők szociálpszichológiájáról” írt regényt.

A Londonba emigrált Vészy Mátyás múlt századi liberális politikus és Wagner Lilla pszichológus író leányának, Vészy Emőke ügyvédnek a lánya, Patricia Finney tizenhat éves korától ír az angol olvasóközönség körében nagy sikert aratott, történelmi háttérű regényeket. Ugyancsak történelmi regényeket ír Andrew Jotischky is, az előbbieken már említett Jotischky László fia.

Borbándi Gyula 2005-ben keletkezett kéziratából a 2011-es megjelenés idején helyhiány miatt kimaradt részlet, mely később sem jelent meg. A cikk címét a szerkesztő adta.*

*(**EPMSZ Évkönyve 2011)*